

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

УДК 811.111:378.046-021.68:005.963.1

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-1.7>

В. М. Александров

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри викладання другої іноземної мови
Запорізького національного університету

О. Ф. Александрова

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Запорізького національного університету

ПРОФЕСІЙНО ФОКУСОВАНА ІНОЗЕМНА МОВА В СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Стаття висвітлює особливості опанування іноземної мови для професійного розвитку в дорослому віці. Розкрито динаміку розвитку психічних функцій дорослих у контексті системного навчання іноземної мови. Розглянуто розподіл здібностей, що поділяються на загальні, які виявляються в усякій діяльності; спеціальні, які характерні для окремих видів мовленнєвої діяльності. У структурі спеціальних здібностей людини розрізняють здібність до оволодіння іноземною мовою взагалі і здібність як результат накопиченого лінгвістичного й професійного досвіду. Загальними показниками розвитку всього комплексу індивідуальних здібностей виступають кількість іншомовного матеріалу та якість володіння мовленнєвими вміннями. Розвиток здібностей залежить як від анатомо-фізіологічних умов, так і від комплексу психологічних умов, на які впливає оточення людини. Серед психологічних умов, які можуть впливати на результати опанування іноземної мови, важливим стає гетерохронний розвиток психічних функцій особистості та процеси, безпосередньо пов'язані з опануванням будь-якої мови: вербальне мислення, вербальна пам'ять, накопичений лінгвістичний досвід, що є основою будь-якої мовленнєвої діяльності. Значний вплив на динаміку опанування іноземної мови в різних вікових групах дорослих має індивідуальний рівень розвитку рідної мови та професійне середовище, що підтверджує положення про прямий зв'язок між удосконаленням мовленнєвих умінь і зростанням лінгвістичного та професійного досвіду.

Друга група здібностей включає невербальні елементи психіки, які непрямо впливають на опанування іноземної мови. Головною особливістю розвитку психічних функцій, зокрема пам'яті, у період зрілості є структурна складність цього розвитку, яка водночас поєднує конструктивні процеси, що підвищують функціональний рівень, стабільність функцій, а також деструктивні моменти, що знижують функціональний рівень дорослої людини. Розвиток психічних функцій дорослих свідчить про можливість опанування іноземних мов для спеціальних цілей без значних обмежень навіть у третьому періоді дорослості.

Розглянуто умови, які мають бути обов'язково враховані у процесі навчання іноземної мови в системі неперервної освіти.

Ключові слова: система неперервної освіти, психічні функції дорослих, професійно орієнтована іноземна мова, професійне середовище.

Постановка проблеми. Сучасна система неперервної освіти буде функціонувати ефективно лише за умови розуміння вікових особливостей дорослих, урахування їхніх професійних інтересів та знання специфіки навчальної мотивації. Зоною майбутніх досліджень мають стати численні види освітніх закладів (курси, центри, інститути й університети), які є ланками системи підвищення кваліфікації і призначені для максимального задоволення різноманітних освітніх запитів дорослих, зокрема у сфері іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема опанування іноземної мови для професійного розвитку та професійної досконалості охоплює фундаментальні положення та принципи психолого-педагогічної та методичної наук: концепції розвитку особистості (Б.Г. Ананьєв, Г.О. Балл, Л.С. Виготський, О.М. Леонт'єв, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн), основні теоретичні положення андрагогіки та проблеми неперервного навчання дорослих (С.П. Архипова, С.І. Балтвіць, А.П. Владислав'єв, Я.А. Каменський, J.W. Apps, С. Knapper, J.W. Santrock); узагальнені поло-

ження концепцій професійного розвитку і професіоналізму (С.О. Климов, А.К. Маркова, О.О. Реан, В.Д. Шадріков); основні теоретичні положення досліджень проблеми формування і розвитку колективу (В.В. Бойко, А.І. Донцов, Я.Л. Коломинський, А.В. Петровський); основні положення сугестивного методу навчання іноземних мов (Г.К. Лозанов), принципи організації інтенсивного іншомовного навчання за методом активізації резервних можливостей особистості і колективу (Г.О. Китайгородська), концептуальні засади індивідуалізації іншомовного навчання (С.Ю. Ніколаєва).

Мета статті – розкриття вікових особливостей опанування іноземної мови для професійної досконалості в системі неперервної освіти.

Виклад основного матеріалу. Розвиток системного процесу навчання дорослих професійно фокусованої іноземної мови має враховувати загальні особливості психіки дорослих. Ми вважаємо, що існує нагальна потреба подальшого вивчення психологічних особливостей навчання дорослих, оскільки психологічні умови навчання іноземних мов різних категорій фахівців дотепер залишається однією з найменш досліджених проблем.

Процес опанування іноземної мови в дорослому віці ускладнюється змінами анатомо-фізіологічної структури та негативним впливом таких змін на мовні здібності дорослої людини. Здібності поділяються на загальні – такі, що виявляються в усякій діяльності, і спеціальні, які характерні для окремих її видів (математичні, технічні, музикальні тощо). У структурі спеціальних здібностей людини розрізняють здібність до опанування іноземної мови взагалі і здібність як результат накопиченого лінгвістичного досвіду. Як уважає Ж.Л. Вітлін, наявність спеціальних мовних здібностей – фонетичних, лексичних, граматичних, стилістичних – не піддається сумніву [5, с. 67]. Також очевидними є здібності щодо мовної діяльності – говоріння, слухання, читання і письма, які безпосередньо пов'язані з елементами мислення, що висловлюються засобами іноземної мови. Загальними показниками розвитку всього комплексу індивідуальних здібностей виступають кількість мовного матеріалу та якість освоєння мовних вмій.

А.А. Алхазішвілі вважає, що здібність людини до вивчення мови за своєю інтенсивністю з віком погіршується [3, с. 79]. Він спирається на дослідження У. Пенфілда, який мотивує це природною здібністю людини максимально опанувати мову в дитячому віці, коли її стосунки з навколишнім середовищем ще не є необхідною умовою її існування. Це так звані сенситивні періоди, тобто більш-менш вузькі життєві інтервали, коли людина особливо чутлива до впливу навколишнього середовища. Як результат, доти, доки незнання мови

може поставити життя людини (у розумінні соціального існування) під загрозу, вона вже володіє мовою.

Існує також інший погляд на мовні здібності дорослої людини. Концепція Е. Торндайка про існування біологічно зумовлених рівнів здібностей людини до опанування іноземної мови підтверджується дослідженнями Н.К. Тимофєєва і К.П. Покривалової, які встановили зв'язок між низькими результатами дорослих у слуханні відрізка звукової інформації іноземною мовою та зниженням слухової межі в дорослих, а також повільною реакцією на звукові подразники після 40 років. На думку Ж.Л. Вітліна, вік сам собою не знижує здібності тих, хто навчається (принаймні до 35–40 років), до опанування знань та інтелектуальних умінь, а загальні і спеціальні здібності дорослих навіть покращуються у процесі тривалого навчання. Це підтверджується результатами перевірки дорослих на розуміння тексту у процесі читання, які були кращими в дорослих віком 40–57 років порівняно з іншими віковими категоріями. Вік не є детермінуючим чинником у процесі опанування дорослими іноземної мови для спеціальних цілей. Досить часто незнання іноземної мови ставить під загрозу кар'єру та подальший творчий розвиток фахівців різного віку, їхнє соціальне існування як спеціалістів, і саме це підвищує їхню вмотивованість і чутливість, або «сензитивність» щодо іноземної мови. Володіння другою мовою не зумовлено віком людей і тому, що вони іноді проживають у двомовному оточенні або в різні періоди життя оволодівають другою мовою для спеціальних цілей. Визначальним чинником щодо розвитку здібностей людини взагалі залишається її взаємодія з навколишнім середовищем [5, с. 94].

Розвиток здібностей залежить як від анатомо-фізіологічних умов, так і від комплексу психологічних умов, на які впливає оточення людини. Серед психологічних умов, які можуть впливати на результати опанування іноземної мови, доречно згадати психічні процеси і властивості особистості, що безпосередньо пов'язані з оволодінням будь-якої мови: вербальне мислення, вербальну пам'ять, мовні особливості людини та накопичений лінгвістичний досвід, що є основою будь-якої мовної діяльності. Ці властивості ми відносимо до вербальних або лінгвістичних компонентів психіки.

Дорослі різних професій, коли використовують іноземну мову для досягнення різних спеціальних цілей та виконання інших завдань невербального характеру, спираються на мовні елементи та лінгвістичний досвід рідної мови і лише в окремих випадках на іншомовні елементи (іншомовне мислення). Рівень розвитку їхнього вербального мислення, якість вербального мислення безпосеред-

ньо залежать від лінгвістичного досвіду, зокрема від запасу слів у рідній мові. Значний вплив на динаміку опанування іноземної мови в різних вікових групах дорослих має індивідуальний рівень розвитку рідної мови, що підтверджує положення про прямий зв'язок удосконалення мовлення і розуміння та зростання лінгвістичного досвіду, який набувається людиною у процесі опанування іноземної мови на основі рідної мови. Опанування всіх видів комунікації іноземною мовою вищого рівня відбувається швидше в тих дорослих, які вже досягли такого рівня в рідній мові.

Друга група здібностей включає невербальні елементи психіки, які непрямо впливають на опанування іноземної мови. Треба також зважати на те, що опанування іноземної мови, як будь-яка соціально-культурна сфера людської діяльності, супроводжується звичайним практичним усвідомленням, своїм побутовим досвідом. Цей побутовий досвід постійно відіграє роль нетематизованого контексту у спеціалізованій діяльності. Г. Мальковський вважає, що в аспекті масової свідомості існує стійке уявлення про зменшення мовних здібностей у дорослих, а це упередження не є корисним для навчального процесу. Інше неправомірне упередження – категорична впевненість у тому, що дорослі мають меншу здібність порівняно з дітьми до завчання іноземних слів, або погану вербальну пам'ять. Отже, у масовій свідомості існують певні поняття стосовно опанування іноземної мови, які є чинниками, що негативно впливають на процес опанування дорослими іноземних мов. Це варто враховувати в педагогічній діяльності, протиставляти неправильним уявленням методичні розробки, які зорієнтовані на профілактику поширення примітивних упереджень [9, с. 191].

У контексті нашого дослідження пам'ять як феномен розумової діяльності людини та її різні види (зорова, слухова, моторна, вербальна) будуть розглядатися нами у зв'язку з розумовою діяльністю людини. Фізіологічною основою пам'яті є створення, збереження й актуалізація тимчасових нервових зв'язків у корі головного мозку [10, с. 88]. У процесі опанування іноземної мови підключаються всі види пам'яті, вербальна пам'ять має велике значення для перенесення інформації з недовготривалого сховища в довготривалу пам'ять. Розвитку пам'яті сприяє регулярне запам'ятовування іноземних слів, словосполучень, окремих елементів мови. Особливістю пам'яті дорослих є перевага осмислено-логічної функції над механічною функцією пам'яті. Під час навчального процесу має відбуватися максимальне підключення осмислено-логічного запам'ятовування [1, с. 104].

Головною особливістю розвитку психічних функцій, зокрема пам'яті, у період зрілості є структурна складність цього розвитку, який водночас

поєднує конструктивні процеси, що підвищують функціональний рівень, стабільність функцій, а також деструктивні моменти, що знижують функціональний рівень дорослої людини.

Складність розвитку пов'язана з динамікою та гетерохронністю розвитку психічних функцій. Динаміка розвитку психічних функцій у період зрілості ускладнюється коливаннями, спадами, моментами стабілізації залежно від віку. Гетерохронність розвитку є загальною закономірністю розвитку психічних функцій у період зрілості, проявляється в деякій розбіжності і суперечливості їхнього розвитку залежно від вікової категорії.

Відстеження структурних змін психічних функцій від 18 до 50 років свідчить про схожі характеристики вікових змін, що дозволяє поєднати їх у мікрівікові та макровікові періоди розвитку дорослості. Мікрівікові періоди (2–3 роки) свідчать про невеликі зміни інтелектуальних функцій дорослих. У розвитку психічних функцій пам'яті, мислення й уваги можна виділити окремі макровікові періоди розвитку дорослих, як-от: рання дорослість (18–25 років), два періоди середньої дорослості (26–35 років і 36–44 роки), а також вікову категорію (45–50 років), яка дає початок новому мікрівіковому періоду розвитку інтелектуальних функцій дорослої людини.

Пам'ять у період 18–25 років характеризується відносно високими і найбільш плавними змінами свого рівня, а мислення – досить різкими підйомами і спадами. Водночас очевидним є взаємозв'язок у змінах рівнів пам'яті та мислення, але з певним випередженням у підйомах пам'яті. Цей взаємозв'язок розвитку пам'яті та мислення свідчить про великі можливості навчання та розвитку в пікові періоди. Пам'ять як функція накопичення інформації забезпечує високий розвиток узагальнювальної і перетворювальної функцій мислення, які потім, у свою чергу, впливають на розвиток пам'яті. Загалом період ранньої дорослості можна вважати періодом розвитку пам'яті і мислення та менш високим рівнем розвитку уваги.

Пам'ять і мислення у віковий період 26–35 років характеризуються значним зниженням у 26-річних, а потім плавно піднімаються до свого піка: пам'яті у 30 років, а мислення у 32 роки. У цей період увага незначно знижується в 26 років, після чого її розвиток відбувається на більш високому рівні, ніж розвиток пам'яті і мислення, про що свідчить посилення регуляторної функції уваги і психічної діяльності в цей період. У цей період гетерохронність проявляється в наявності розбіжності моментів спаду різних функцій. У пам'яті після піку у 30 років настає спад у 31 рік; момент спаду мислення настає пізніше – у 33 роки, а для уваги спад настає ще пізніше – у 35 років. Отже, перший період середньої дорослості характеризується як найбільш сприятливий період розвитку уваги.

Другий період середньої дорослості характеризується двома фазами розвитку психічних функцій: 36–40 років і 41–44 роки. Тенденції підйому рівня пам'яті зазначено у 37, 38 і 40 років, а незначне зниження – у 36 і 39 років. Для мислення на більш високому рівні відстежується підйом у 37, 38, 39 років і невелике зниження в 40 років. Увага має значно менше коливань та найвищий підйом у 38 років.

Друга фаза розвитку другого періоду середньої дорослості (41–44 роки) має більшу гетерохронність, але коливання не досягають значних розходжень порівняно з попередньою фазою. Найбільшого зниження зазнає пам'ять, тоді як мислення й увага і далі перебувають на більш високому рівні розвитку. Імовірно, це свідчить про те, що інволюційні процеси в пам'яті починаються раніше, ніж у інших психічних функцій. Також треба зауважити, що рівень пам'яті в 40 років залишається таким, як, наприклад, у 26, 36, 37 і 38 років; рівень пам'яті в 44 роки не має значного зниження порівняно із 40 роками. У цій фазі і далі підвищується рівень уваги порівняно з попередньою фазою. Це свідчить про підсилення функції уваги в інтелектуальній діяльності дорослих.

Наступний період 45–50 років відрізняється різким зниженням рівня пам'яті порівняно з попередніми періодами зрілості. Не спостерігається значного зниження функцій мислення й уваги до 49–50 років.

Розвиток психічних функцій та інтелекту загалом пов'язаний не тільки з віком людини, але також з іншими соціальними чинниками (рівень освіти, безперервне навчання, особливості життєдіяльності). Особливо високий розвиток психічних функцій спостерігається у студентів і людей із вищою освітою. Для більш старшого віку (категорії 36–40 років і 41–50 років) чинник освіти також залишається дуже важливим і продовжує впливати на рівень розвитку психічних функцій. Ці дані збігаються з раніше отриманими геронтологією даними про більш високий рівень розвитку психічних функцій у людей із більш високим рівнем освіти [6, с. 58; 12, с. 96].

Отже, початок ранньої дорослості – це роки оптимального функціонування всіх систем організму, «пік» атлетичних рекордів, хоча в багатьох видах спорту можливі досягнення до 35 років. Середня дорослість характеризується як «пік» або оптимум для інтелектуальних досягнень, як період консолідації соціальних і професійних ролей, накопичення відносно постійних матеріальних коштів та соціальних зв'язків, лідерства в різних видах діяльності та старшинства за віком серед співробітників. Водночас період середньої дорослості супроводжується невеликим зниженням фізичних та розумових функцій, яке наступає

за максимальної діяльності [4; 13]. Проте якщо людина продовжує активно працювати, то навіть період пізньої дорослості може стати для неї дуже продуктивним, зокрема для вдосконалення своєї іншомовної компетенції. Велике значення для розвитку іншомовної професійної компетенції дорослих мають якість особистого освітнього рівня та мотивація до самоздійснення у професійній трудовій діяльності.

На думку дослідників, професійна досконалість найчастіше набувається в середній дорослості (зрілості) [2; 11]. Попри виникнення акмеології, середня дорослість, зокрема середній вік і зрілість, лише починають вивчатися, хоча цей період розвитку життєвих сил і досягнення професіоналізму є найпродуктивнішим і триває понад 25–30 років (у хронологічному плані приблизно від 35–40 до 60–65 років, а більш раннім виявам зрілості не притаманна стабільність). Саме тому навчання дорослих після 35 років вимагає використання таких навчальних технологій, що здатні захистити їхню самооцінку. Важливою умовою успішності навчання є створення емоційно комфортного та сприятливого мікроклімату, що забезпечує плідну співпрацю дорослих різного віку [8, с. 22].

Висновки і пропозиції. Отже, здібності людини до опанування іноземної мови залежать від фізіологічних чинників (природні задатки, вік) та психічних особливостей (спеціальний досвід, діяльність у певних умовах). Тому дорослі фахівці (до 40 років) з вищою освітою мають оптимальні передумови для вдосконалення своєї іншомовної професійно фокусованої комунікативної компетенції в системі неперервної освіти. Деяке зниження характеристик психофізичних функцій у людей середнього віку порівняно з особами періоду ранньої дорослості помітно не впливає на функціонування когнітивної сфери та подальший розвиток здібностей людини до опанування іноземної мови. Розвиток психічних функцій дорослих свідчить про можливість опанування іноземних мов без значних обмежень навіть у третьому періоді дорослості (45–50 років).

Отже, результативність навчання іноземних мов у системі неперервної освіти значною мірою залежить від урахування викладачами психологічних закономірностей розвитку пізнавальних процесів. Особливу цінність має психологічне обґрунтування цілого комплексу умов опанування професійно фокусованої іноземної мови різними віковими групами дорослих для професійної досконалості. Методичні рекомендації для навчання дорослих професійно фокусованої англійської мови мають урахувати гетерохронність розвитку психічних функцій та рівень базової освіти учасників навчальних груп.

Список використаної літератури:

1. Александров В.М., Александрова О.Ф. Організація корпоративного навчання професійно орієнтованої англійської мови за поетапно-концентричним принципом. *Index Copernicus International. Педагогічні науки*. Херсонський державний університет. 2017. С. 101–107.
2. Ананьев Б.Г. Структура развития психофизических функций взрослого человека. *Возрастная психология взрослых*. Ленинград, 1971. Вып. 1. С. 11–19.
3. Алхазишвили А.А. Основы овладения устной иностранной речью : учебное пособие. Москва : Просвещение, 1988. 128 с.
4. Архіпова С.П. Основы андрагогіки : навчальний посібник. Черкаси ; Ужгород, 2002. 184 с.
5. Витин Ж.Л. Обучение взрослых иностранному языку : Вопросы теории и практики. Москва : Педагогика, 1978. 168 с.
6. Владиславлев А.П. Непрерывное образование : Проблемы и перспективы. Москва : Мол. гвардия. 1978. 175 с.
7. Возрастные особенности умственной деятельности взрослых : сборник научных трудов / ред. Е.И. Степановой. Ленинград : Изд-во НИИ общего образования взрослых АПН, 1974. 89 с.
8. Лясковська О.А. Кооперативно-інтерактивні технології навчання іноземних мов. *Іноземні мови*. 2005. № 1. С. 21–24.
9. Мальковский Г. Вивчення англійської мови в аспекті масової свідомості. *Іноземні мови в навчальних закладах*. 2003. № 3. С. 190–192.
10. Развитие психофизиологических функций взрослых людей / ред. Е.И. Степанова и др. Москва : Педагогика, 1977. 198 с.
11. Соколов А.Н. Внутренняя речь и мышление. Москва, 1967. 189 с.
12. Теоретические основы непрерывного образования / ред. В.Г. Онушкина. Москва : Педагогика, 1987. 208 с.
13. Santrock John W. Adult Development and Aging. Wm. C. Brown Publishers, 1985. 538 p.

Alexandrov V., Alexandrova E. Professionally focused foreign language in lifelong learning

The article highlights peculiarities of foreign language learning for professional purposes in adult age. The dynamics of adults' mental functions development in the process of foreign language lifelong learning has been revealed. The human abilities are divided into general – those that are shown up in all activities, and special, which are typical for certain individuals. In the structure of special human abilities there is a big difference between the ability to speak a foreign language and the ability to communicate professionally on the basis of accumulated linguistic experience. The general indicators of the whole complex development of individual abilities are the amount of language material and the quality of communicating skills. Such development depends on both anatomical and physiological conditions as well as psychological conditions which are affected by human environment. Among the psychological conditions that can affect the results of mastering a foreign language, important is the heterochronous development of mental functions of the individual and the processes directly related to mastering any language: verbal thinking, verbal memory and accumulated linguistic experience, which is the basis of any speech activity. The individual level of native language development and the existing professional environment have a significant impact on the dynamics of foreign language learning process for professional purposes in a specific field, which confirms the existence of a direct link between speech improvement and the growth of linguistic and professional experience.

The second group of abilities includes nonverbal elements of the psyche that indirectly affect the process of learning foreign language. The main feature of the development of mental functions, in particular memory, in adulthood period is the structural complexity of this development, which simultaneously combines constructive processes that increase the functional level, stability of functions, as well as destructive moments that reduce the functional level of adults. The development of mental functions indicates the possibility of learning foreign languages without significant restrictions, even in the third period of adulthood. The conditions that must be taken into consideration in the process of learning a foreign language in the system of continuing education are also considered.

Key words: *system of continuous education, mental functions of adults, professionally oriented foreign language, professional environment.*